

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 529-537.
|| Geliş Tarihi-Received: 13.11.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 07.12.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1389978

Türkçenin Söz Varlığına Farklı Bir Bakış: Deyimlerde Küçürek Hikâyeler

A Different Look at the Vocabulary of Turkish: Short-Short Stories in Idioms

Yahya Kemal BEYİTOĞLU*

Öz

Dilin ifade gücünü artıran ve kültürel değerlerin taşınmasına yardımcı olan deyimler, Türkçenin söz varlığı içinde ayrı bir öneme sahiptir. Öyle ki neredeyse her deyim, bir hikâye anlatır ve toplumun kimliğini yansıtır. Bu nedenle deyimler, dil bilimciler için ilgi çekici bir alanı temsil eder. Hikâye anlatıcılığı, insanların eskiden beri birbirlerine deneyimlerini, düşüncelerini ve hayal güçlerini aktardıkları bir iletişim şeklidir. Geleneksel olarak küçük/kısa hikâyelerle temsil edilen hikâye türü, son yıllarda “küçürek hikâye” olarak adlandırılan oldukça kısa hikâyelerin yükselişiyle âdeta bir dönüşüm yaşamaktadır. Küçürek hikâyeler, geleneksel hikâye anlatımına minimal bir yaklaşımı ifade eder. Genellikle sadece birkaç cümle veya birkaç paragraf uzunluğunda olan bu hikâyeler; bir olayı, bir duyguyu veya bir düşüncüyü kısa ve etkili bir şekilde iletmeyi amaçlar. Anlamı sıkıştırmak ve okuyucuyu düşünmeye sevk etmek için sınırlı sayıda sözcük kullanılması, bu tür hikâyelerin başta gelen özelliğidir. Deyimler de kısa, özlü anlatımları ve bir olayı, bir durumu somutlaştırma, zihinde canlandırma gibi yönlerden küçürek hikâyelere benzemektedir. Hatta söz dizimi bakımından “yüklemler, cümle biçiminde kalıplaşmış” deyimlerin bir kısmı, bir nevi küçürek hikâye özelliği göstermektedir. Bu çalışmada, küçürek hikâye niteliğindeki deyim örnekleri incelenerek Türkçenin söz varlığına farklı bir açıdan bakılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, söz varlığı, deyim, küçürek hikâye.

Abstract

Idioms that help increase the power of the language and reveal cultural values have a separate unity within the vocabulary of Turkish. So much so that almost every idiom reflects the telling of a story and social structures. Therefore, idioms represent an interesting area for linguists. Storytelling is a form of communication in which people have been communicating their experiences, thoughts and imagination to each other since ancient times. The story genre, traditionally represented by short/little stories, has been experiencing a transformation in recent years with the rise of very short stories called “short-short stories”. Short-short stories express a minimal approach to traditional storytelling. These stories are usually only a few sentences or a few paragraphs long; It aims to convey an event, a feeling or a thought in a short and effective way. The use of a limited number of words to compress the meaning and provoke the reader to think is the main feature of such stories. Idioms are similar to short-short stories in terms of short, concise expressions and concretization of an event or situation, visualizing it in the mind. In fact, some of the idioms that are “predicated and formulaic in

* Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye, e-posta: yahyakemalbeyitoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6421-8939.

sentence form" in terms of syntax show a kind of short-short story feature. In this study, we tried to look at the vocabulary of Turkish from a different perspective by examining idiom examples in the nature of short-short stories.

Keywords: Turkish, vocabulary, idiom, short-short story.

Giriş

Deyim bir kültürün, topluluğun ya da toplumun değerlerini, deneyimlerini ve zekâsını yansıtan önemli bir dil ögesidir. Köklü bir tarihe sahip olan Türkçe, deyimlerle bezenmiş zengin ve renkli söz varlığıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Türkçenin en ilginç ve özgün özelliklerinden birini oluşturan deyimler *Türkçe Sözlük*'te, "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir." biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 1998, s. 576).

Türkiye Türkçesi başta olmak üzere Türk dilleri deyimleri için hazırlanmış sözlükler, deyimlerle ilgili çalışmalarda başat konumdadır. Özön (1945), Bahadınlı (1967), Çotuksöken (1988), Aksoy (1989), Hengirmen (1994), Püsküllüoğlu (2003) gibi isimlerin sözlükleri bu alanda akla gelen ilk eserler arasındadır. Araştırmacıların ilgilendiği diğer konular arasında deyimlerin kaynakları, deyim-atasözü ayrımı ve deyimlerin sınıflandırılması sayılabilir.¹

Aksan (2004, s. 171-178), deyimlerin dil biliminde *frazoloji* ya da *idiomatik* adı verilen bir çalışma alanının içinde incelendiğini ve Türkiye Türkçesindeki deyimlerin özelliklerine göre söz dizimi ile anlam bilimi açısından genel olarak aşağıdaki gibi sınıflandırıldığını belirtmektedir:

Deyimler söz dizimi açısından ad tamlamaları (*kuyruk acısı, bit yeniği*), sıfat tamlamaları (*çöpsüz üzüm, kirli çıkı*), yüklemli olmayan sözcük bağdaştırmaları (*kaşla göz arasında, iğneden ipliğe*), eylemlikle kalıplaşmış yüklemli sözcük bağdaştırmaları (*kılı kırk yarmak, taşı gediğine koymak*), yüklemli, cümle biçiminde kalıplaşmış deyimler (*öküz öldü, ortaklık bozuldu; eski çamlar bardak oldu*), deyimleşmiş ikilemeler (*paşa paşa, şu bu*) biçiminde incelenmektedir. Anlam bilimi açısından ise benzetmeler (*kedi ciğere bakar gibi, gözleri kan çanağına dönmek*), deyim aktarmaları (*pireyi deve yapmak, taşı gediğine koymak*), ad aktarmaları (*bacası tütmez olmak, başında torbası eksik*), çeviri yoluyla, kavram aktararak oluşturulanlar (*güneşi balçıkla sıvamak, yeşil ışık yakmak*), sözcükleri göndergesel anlamda kullanılan, aynı zamanda deyimleştirme gösteren kalıplaşmış anlatım birimleri (*hızaya gelmek, işini bitirmek*) olarak sınıflandırılmaktadır.

Türkçe Sözlük'te hikâye sözcüğünün temel anlamı "Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması." biçiminde aktarılırken edebiyat terimi olarak hikâye, "Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü." şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 1998, s. 994).

İslamiyetin kabulüne kadar Türk edebiyatında "hikâye" yerine genellikle "sav" sözcüğü kullanılmış,² telif ve tercüme ilk mensur hikâye örnekleri ise Uygurlar döneminde verilmiştir.³ Hikâyenin temel ve yaygın anlamından dolayı bir olayı anlatan tarih, masal, efsane, lâtife, destan, menkıbe gibi tahkiye esasına dayanan bütün eserler için

¹ Bu konularda ayrıntılı bilgi için bk. Yüceol Özezen (2001, s. 869-879).

² *Dîvânı Lugâti't-Türk*'te "sav" (sâw) sözcüğü, "atasözü (mesel), hikâye (kıssa), anlatım (hika:ye), mektup (risa:le), söz (kela:m), haberler ve havadisler (enba: ve eha:di:s)" anlamları ile geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 410-411)

³ Uygur metinlerinin arasında tespit edilen hikâye parçalarının bazılarında Türkçe isimlerle karşılaşılması, bunların telif hikâye metinlerinin parçaları olabileceğini düşündürmektedir. *Prens Kaylanamkara ve Papamkara Hikâyesi, Çaştani Bey Hikâyesi, Maitrisimit, Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi, Dantipali Hikâyesi* gibi eserler ise Uygurlardan zamanımıza ulaşan belli başlı tercüme hikâye örnekleridir (Kavruk, 1998, s. 4-5).

eski Türk edebiyatında genel olarak hikâye adı kullanılmıştır (Kavruk, 1998, s. 7). Hikâye, modern özelliklerini kazanıncaya kadar Batı dillerinde de değişik adlarla anılmıştır.⁴ Modern anlamda hikâye, XVIII. yüzyılda görülmeye başlamış ve XIX. yüzyılda roman türünden ayrılarak bugün dünyada hikâye denildiği zaman akla gelen ve “küçük/kısa hikâye (İng. short story)” biçiminde adlandırılan hikâye türü ortaya çıkmıştır (Yazıcı, 1998).⁵ Türk edebiyatında ise küçük/kısa hikâye türünün ilk örnekleri XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat Dönemi sanatçıları tarafından yazılmıştır (Yalçın Çelik, 2002, s. 106).⁶

Hikâyenin tahkiyeli eserlerin genel adı olmaktan çıkıp bağımsız bir edebî tür kimliğine kavuşması ile kendi içinde türleri de ortaya çıkmıştır. Bu türlerden biri de XX. yüzyılın son çeyreğinde yaygınlaşan “küçürek hikâye”dir. Küçük/kısa hikâyenin bir cümleye kadar küçülebilen şeklini ifade eden küçürek hikâyeler (Kaplan, 2010, s. 21), dünya edebiyatında short-short story (kısa kısa hikâye), fast fiction (hızlı kurgu), skinny fiction (cılız kurgu), smoke-long stories (bir sigara içimi hikâyeler); Türk edebiyatında minimal hikâye, çok kısa hikâye, öykücük, kısa kurmaca gibi adlarla da anılmaktadır (Korkmaz ve Deveci, 2017, s. 18).⁷

Bozkaplan (2021, s. 141), küçürek hikâyenin ilk örneklerine *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* rastlandığını belirtmekte ve “It ısırmaz, at tepmez time (it ısırmaz, at tepmez deme)”, “Kadaş timiş kaymaduk, kadın timiş kaymuş (kardeş ve akraba denmiş, yüz vermemişler; kayın denince iltifat etmişler)” gibi atasözü örnekleri aktarmaktadır.

Korkmaz ve Deveci'ye (2017, s. 17) göre, XX. yüzyılın son çeyreğine yakın bir zamandan itibaren yoğun bir biçimde öne çıkan küçürek hikâye aslında Filozof Beydaba, Ezop, Şeyh Sadi ve Mevlana'dan beri var olagelen bir anlatı türüdür. Ancak yüzyılın son çeyreğinden itibaren çağın ruhuna uygun bir şekilde ve yeni bir içerik yapılanmasıyla öne çıkmaya başlamıştır.⁸

Küçürek hikâye türünün en belirgin özelliği kısıklığıdır. Dolayısıyla özlü ve sindirilmiş bir yapıya sahip olan küçürek hikâyelerde sözcük eksiltme, zaman/mekân perspektiflerini silme ve bir durumu minyatürleştirme gibi anlatı unsurlarından oldukça fazla yararlanır (Korkmaz ve Deveci, 2017, s. 20). Deyimler de kısa, özlü anlatımları ve bir olayı, bir durumu somutlaştırma, zihinde canlandırma gibi yönlerden küçürek hikâyelere benzemektedir. Hatta söz dizimi bakımından “yüklemli, cümle biçiminde kalıplaşmış” deyimlerin bir kısmı, bir nevi küçürek hikâye özelliği göstermektedir.

Çotuksöken (1988, s. 12), deyimlerin anlatım özellikleri arasında öykülemeli anlatıma da değinmekte ve “Kimi deyimlerde belli bir kavram, durum küçük bir öykü biçiminde anlatılmıştır: *Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar yedi mahalle duyar, elin kısrağı*

⁴ Örneğin, Fransızcada “conte (masal)”, “récit (anlatım)”, “histoire (tarih)” sözcükleri aynı zamanda hikâye türü için de kullanılmıştır (Yazıcı, 1998).

⁵ Bugün “hikâye” sözcüğünün “küçük/kısa hikâye” anlamında kullanılması, türün adlandırılmasıyla ilgili karışıklıklara da yol açabilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Özgül, 2000, s. 34.

⁶ Sami Paşazâde Sezai'nin *Küçük Şeyler*, Rümûzü'l-Edeb, İclâl adlı kitaplarında kısa hikâyeler bulunmaktadır. Nabizâde Nazım'ın *Seyyie-i Tesamüh* adlı kitabında naturalist etkilerin hâkim olduğu hikâyeler vardır. Recaizâde Mahmut Ekrem'in romantik karakterde yazdığı *Muhsin Bey-Yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi* ve *Şemsa* adlı hikâyeler türün ilk örnekleri arasındadır (Yalçın Çelik, 2002, s. 106).

⁷ Buran, Korkmaz'a bu hikâye türü için “küçürek öykü” terimini önerdiğini o günden sonra da bu kullanımın yaygınlaştığını aktarmaktadır. Buran, aynı zamanda “kısa hikâye/kısa öykü” teriminin geleneksel hikâye türünün kendi içindeki kısıklığını belirtmek için kullanıldığını fakat geleneksel hikâye türünden farklı nitelikleri bulunan ve “daha kısa” olan bu yeni anlatı türü için önerdiği “küçürek” sıfatının türün özelliklerini yansıtan ve konunun anlaşılmasını kolaylaştıran yönlerinin olduğunu belirtmektedir (Buran, 24-25).

⁸ Bu bağlamda, dünya edebiyatında Julio Cortázar, Dino Buzzati, Franz Kafka, Eduardo Galeano, Max Jacob; Türk edebiyatında Ferit Edgü, Sevim Burak, Necati Tosuner, Refik Algan, Hulki Aktünç, Hürriyet Yaşar, Taner Karakoç, Cemal Şakar, Mehmet Harmanlı ve Haydar Ergülen modern anlamda küçürek hikâyenin önde gelen isimleri arasında sayılabilir (Canbaz Yumuşak, 2013, s. 3).

küheylan doğurur, ses çıkmaz. / Maymun yoğurdu yemiş, artığını ayının yüzüne sürmüş... gibi” açıklamasını yapmaktadır. Aksoy (1989, s. 445-446) da kimi deyimlerin öykücük ya da konuşma biçiminde olduğunu ifade etmekte ve *“Dilenciye hıyar vermişler, eğri diye beğenmemiş.”*, *“– Cehenneme kira var. – Paradan haber ver.”* gibi örnekler aktarmaktadır.

Deyimlerde Küçürek Hikâyeler⁹

1. – Adın ne? – Mülayim Ağa. – Sert olsan ne halt edersin?

Üç cümleden oluşan, konuşma biçimindeki bu deyim için Aksoy (1989, s. 475), *“Yumuşak davranıyorum çünkü sert davranmakla bir şey elde edemeyeceğimi biliyorum.”* açıklamasını yapmaktadır.

Deyimi oluşturan cümlelerden ikisi basit yapılı, isim; biri bileşik yapılı, fiil cümlesidir. Anlatıma akıcılık kazandırmak amacıyla isim cümlelerinde bildirme ekinin (+*Dir*) kullanılmadığı (*“– Adın ne[dir]?”*, *“– Mülayim Ağa[dir].”*) görülmektedir. *“Mülayim”* ve *“sert”* sözcükleri, anlamca karşıt oldukları için bu deyimde karşıtlık (tezat) sanatından yararlandığı söylenebilir. Deyimin anlamı da göz önünde bulundurulduğunda bu cümleler, karşılıklı konuşmadan (diyalog) çok, bir iç konuşmayı (monolog) akla getirmektedir ve deyimdeki karakter (Mülayim Ağa), adının verdiği bir kabullenilmişlik duygusu içindedir. Bu duygu da dinleyiciye/okuyucuya sezdirme yoluyla aktarılmaktadır.

Sadece dokuz sözcük ve üç cümleden oluşan bu deyim; iç konuşmadan sanatlı söyleyişe, karakterin içinde bulunduğu ruh hâlinde akıcı ve eksilteli anlatıma kadar bir küçürek hikâyede bulunabilecek birçok ögeyi taşımaktadır.

2. – Akıllınız kim? – Öndeki zincirli.

Birçok insanın yanlış yaptığı ya da mantıksız davrandığı ortamlarda kullanılan ve sadece dört sözcükten oluşan bu deyim, ele aldığı durumu özlü bir biçimde hikâyeleştirmektedir.

Deyim, karşılıklı konuşma biçiminde iki cümleden meydana gelmektedir. Birinci cümle, bir topluluğa yöneltilen *“– Akıllınız kim?”* sorusu; ikinci cümle, topluluktan birinin verdiği *“– Öndeki zincirli.”* cevabıdır. Cümleler, *“– Akıllınız kim(dir)?”* ve *“– Öndeki zincirli(dir).”* biçiminde de kurulabilecekken iki cümlede de anlatıma akıcılık kazandırmak için bildirme eki (+*Dir*) düşürülmüştür. Sözü, beklenmedik bir biçimde bitirerek dinleyiciyi/okuyucuyu şaşırtmak, şaşırtma (terdit) sanatı olarak adlandırılır. Bu deyimde de şaşırtma sanatına başvurulmuştur. Çünkü bir topluluğa yöneltilen *“– Akıllınız kim?”* sorusuna *“– Öndeki zincirli.”* karşılığının verilmesi, aslında dinleyicinin/okuyucunun beklediği bir cevap değildir. Deyimde anlatılmak istenen, söz konusu toplulukta akıllı kimsenin bulunmadığıdır. Bu mesaj, dinleyiciye/okuyucuya sezdirme yoluyla aktarılmaktadır. Aynı zamanda bu deyimde sıradışı bir durum, mizahi bir anlatımla işlenmektedir. Akli dengesi ileri derecede bozuk olanlar, zincire bağlanırlar. Dolayısıyla akıllısının zincire bağlı olduğu bir topluluğun içinde bulunduğu durumu, *“– Akıllınız kim? – Öndeki zincirli.”* deyimini, oldukça başarılı bir şekilde hikâyeleştirmektedir.

Karşılıklı konuşma, eksilteli ifadeler ve söz sanatı içermesi; sezdirmeye, mizaha dayalı, yoğun ve özlü anlatıma sahip olması gibi özellikler, bu deyimün günümüz küçürek hikâyelerinden geri kalır bir tarafının olmadığını göstermektedir. Örneğin, Ferit Edgü’nün

⁹ Bu çalışmada incelenen deyimler, Ömer Asım Aksoy’un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü* (1989) adlı eserinde yer alan deyimlerden seçilmiştir.

aşağıdaki küçürek hikâyesinde de benzer özellikler (sözü beklenmedik bir sonla bitirme, sezdirmeye dayalı ve yoğun bir anlatım gibi), rahatlıkla tespit edilebilmektedir:

“Öç

Köyün en hoppa kızıydı.

Onu köyün en aptal gencine verdiler.

Hiç çocukları olmadı.

Daha doğrusu, sayısız çocuklarından hiçbiri o en aptal gençten değildi.” (Edgü, 2011, s. 134).

3. Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayağını uzatmış.

Hayvanlar, öteden beri insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle sınırlı imkânların olduğu dönemlerde “at” gibi binek hayvanları, son derece yaygındı ve günümüzdeki taşıma araçlarının yerine kullanılmaktaydı. Dolayısıyla at, eşek, öküz vb. hayvanların tırnaklarına çakılan bir demir parçası olan “nal” eski zamanlarda oldukça önemli bir eşya idi. Nalbantlık da geçerliliği olan, en itibarlı mesleklerden biriydi.

Altı sözcük ve iki fiil cümlesinden oluşan “Ata nal çakıldığını görmüş, kurbağa ayağını uzatmış.” deyimini de o dönemleri zihinde canlandıran bir küçürek hikâye özelliği taşımaktadır. Hikâyede, sembolik (alegorik) bir anlatım söz konusudur. Hikâyenin karakterlerinden “at” değerli kimseleri, “kurbağa” müptezel ve hadsiz insanları temsil etmektedir. Deyimde, karşılaştırma yoluyla toplumsal bir eleştiri de yapılmakta ve değerli kimselerin hakkı olan şeyleri, layık olmayanların talep etmesi yerilmektedir.

Bilindiği gibi küçürek hikâyelerin en önemli özelliği mümkün olduğunca kısa olmalarıdır. Bu deyim de sözcük sayısı bakımından Ernest Hemingway’in ünlü, “For Sale: Baby Shoes Never Worn (Satılık Bebek Patikleri: Hiç Giyilmemiş)”¹⁰ adlı hikâyesini akla getirmektedir. İki hikâye de anlatmak istediği düşünceyi, sadece altı sözcükle dinleyiciye/okuyucuya iletmektedir.

4. – Baba bir hırsız tuttum. – Getir! – Gelmiyor. – Bırak! – O beni bırakmıyor.

Oğul ile babanın karşılıklı konuşmalarından oluşan bu deyim; istenildiği yönde geliştirilemeyen, büyük zararları göze almadan da bırakılamayan işleri anlatmak için kullanılır (Püsküllüoğlu, 2003, s. 132).

Deyimde beş fiil cümlesi bulunmaktadır. Birinci cümlede, oğul babasına bir hırsız tuttuğunu haber verir. İkinci cümlede, baba oğuldan hırsız getirmesini buyurur. Üçüncü cümleden itibaren işler istenildiği gibi gelişmez. Oğul babasına hırsızın gelmediğini söyler. Dördüncü cümlede, baba oğuldan ödün vermesini ve hırsız bırakmasını ister. Ancak son cümlede, oğul babaya artık istese de bunu yapamadığını, hırsızın kendisini bırakmadığını ifade eder.

Görüldüğü üzere bu deyimde, olayların yavaş yavaş kontrolden çıktığı bir hikâye anlatılmaktadır. “Hırsız”, bu hikâyede karşılaşılacak istenmeyen, uğursuz bir iş, olay ya da durumu temsil etmektedir. Gerçek hayatta da çocuklar genellikle hata yapmaya meyillidir, babalar ise daha çok yönlendiren, öğüt veren bir tutum içindedir. Hikâyedeki “oğul” ve “baba” karakterleri de bu anlamda bir gerçekliği yansıtmaktadır.

5. Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar, yedi mahalle duyar; elin kısırağı küheylan doğurur, (hiç) sesi çıkmaz.

¹⁰ Bu küçürek hikâye hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köseman, 2013, s. 1-10.

Çotuksöken'in (1988, s. 12) öykülemeli anlatıma sahip, Aksoy'un (1989, s. 446) öykücük biçimindeki deyimler arasında saydığı bu deyimde iki karşıt durum, karşılaştırılmak suretiyle hikâye edilmektedir. "Bizim tavuk bir yumurta yumurtlar" kısmı, basit ve sıradan olayları ifade ederken "yedi mahalle duyar" ifadesi olayın ne kadar geniş bir şekilde bilindiğini gösterir. Diğer yandan, "elin kırsacağı küheylan doğurur" kısmı, büyük ve gerçekleşmesi daha zor işleri vurgular. "(Hiç) sesi çıkmaz" ifadesi ise diğerine göre çok daha zor olan bu işin, beklenmedik bir şekilde sessizce gerçekleştiğini belirtir. Bu karşılaştırma, esasında bir yakınmayı dile getirmektedir. Püsküllüoğlu (2003, s. 188) deyimde yakınılan durumu, "Bizim küçük bir kazancımız herkesin dilinde dolaşır ama başkalarının kazandığı milyonları kimse görmez." şeklinde ifade etmektedir.

Karşıt durumların karşılaştırılması, deyimde karşıtlık (tezat) sanatına başvurulduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, deyimde geçen "tavuk", "yumurta" ve "kırsak", "küheylan" sözcükleri birbirleriyle ilgili sözler oldukları için uygunluk (tenasüp), tavuğun yumurtlamasının "yedi mahallede duyulması" ile kırsağın doğum sırasında "(hiç) sesinin çıkmaması" ise abartma (mübalağa) sanatına örnek verilebilir.

Sonuç olarak dört cümlemin meydana getirdiği, yapıca bağımsız sıralı bir cümle olan bu deyim karşılaştırmalı, mizahi, sanatlı ve yoğun anlatımıyla bir küçürek hikâye özelliği taşımaktadır.

6. Çalı idi çırpı idi evim idi ya, ayı idi uyu idi erim (kocam) idi ya.

Türkçede bazı deyimler, sadece yoğun anlamlar içermekle kalmaz, aynı zamanda uyaklı ve ahenkli biçimlerde ifade edilir. Bu durum, deyimlerin hem sesin ritmine hem de anlamın özüne hitap eden bir zenginliğe sahip olduğunu gösterir. Uyak, sözün hatırlanabilirliğini ve akılda kalıcılığını artırır. Dolayısıyla deyimlerdeki ses tekrarı, deyimmin kolayca hatırlanmasına ve iletilmesine olanak sağlar.

Altı isim cümlesinden oluşan, bağımsız sıralı cümle niteliğindeki "Çalı idi çırpı idi evim idi ya, ayı idi uyu idi erim (kocam) idi ya." deyimini de ölçülü, uyaklı ve ahenkli bir anlatıma sahiptir. Ünsüz tekrarları (aliterasyon) ve ünlü tekrarları (asonans), bu deyimdeki en önemli ahenk unsurlarıdır. Ek-fiilin (i-) çekimli biçimleri (idi, imiş, ise), bitişik olarak kullanılabilirdiği gibi ayrı olarak da kullanılabilir. Bu deyimde "idi" anlatıma ahenk kazandırmak için ayrı kullanılmıştır. Deyimdeki "ya" ünlemi, hem ahenk hem de anlamı pekiştirme işlevi taşımaktadır. "Çalı idi çırpı idi", "ayı idi uyu idi" sözleri aralıklı ikileme biçiminde kullanılarak anlatım güzelliği amaçlanmıştır. "Uyu" ise uyak hatırı için getirilmiş bir sözcük gibi durmaktadır.

Şiir akıcılığına sahip bu deyimde, evinden ve kocasından ayrılan ya da kocasını kaybetmiş bir kadının çevresindekilere dert yanması hikâye edilmektedir. Püsküllüoğlu (2003, s. 233) bu deyimmin, "Evim derme çatma, kocam anlayışsız da olsa kendime göre bir düzenim vardı, onlardan ayrılmak istemezdim." anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

7. Deveye "boynun eğri" demişler; "nerem doğru ki?" demiş.

Günlük konuşmalarda sıklıkla kullanılan bu deyim, yapıca iç içe bileşik iki cümleden meydana gelen, bağımsız sıralı cümle niteliğindedir. Aksoy (1989, s. 643) deyim hakkında, "'İşin şurası yanlış' diyorsunuz. Doğru yeri var mı ki?" açıklamasını yapmaktadır. Dolayısıyla deyimde, "deve"nin ağzından bir yakınma dile getirilmekte ve konuşurma (intak) sanatından yararlanılmaktadır. "Eğri" ile "doğru" sözcüklerinin kullanımı ise karşıtlık (tezat) sanatına örnek verilebilir.

Deyimin temelinde bir nükte yatmaktadır. Devenin boynunun eğri olduğu düşünüldüğünde bir insanın bile bile bu gerçeği ifade etmesi ironik bir durumdur. Ardından gelen “nerem doğru ki?” cevabı ise bir öz eleştiriyi açığa vurmaktadır.

İlk bakışta sadece bir nükte gibi görünen bu deyim, aslında bir karakterin eleştirilere karşı mizahi yaklaşım sergileyen bir savunma mekanizmasını da içermektedir. Bu durum, deyimlerin insan davranışlarını, zekâyı ve mizah anlayışını da kapsayan derin hikâyeler anlatabilme özelliğini yansıtmaktadır.

8. Dün cin olmuş, bugün adam çarpıyor.

Kimi deyimler, insan davranışlarının ve toplumsal hayatın olumsuz taraflarına yönelik eleştiriler içermektedir. Bu deyimlerin ortak özelliği, genellikle insan dışındaki varlıkların insanları temsil ettiği karakterlere ve çoğu zaman sanatlı, mizahi ve hikâye etmeye dayalı bir anlatıma sahip olmalarıdır. “Dün cin olmuş, bugün adam çarpıyor.” deyimi de bu türden bir deyimdir.

“Mesleğinde ustalaşmadan işin hilesine kaçıyor, hile yollarına başvuruyor.” (Püsküllüoğlu, 2003, s. 302) anlamında kullanılan bu deyim; yapıcı iki fiil cümlesinin oluşturduğu, bağımlı sıralı cümle özelliği taşımaktadır.

Deyimdeki karakter, kültürel ve dinî anlamlar taşıyan “cin”e benzetilmektedir. Cin, masallara ve bazı inançlara göre, gözle görünmeyen yaratık, mecazi olarak akıllı, zeki, kurnaz biçiminde cin çarpmak ise (bir inanışa göre, cinlerin öfkesiyle) inme inmek şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, s. 409-410). Bu bağlamda, deyimdeki “adam çarpmak” ifadesi, kinaye sanatına örnek verilebilir. Çünkü bu söz, hem gerçek anlama (cin/cinler tarafından çarpmak) hem de mecaz anlama (aldatmak) gelecek şekilde kullanılmıştır.

Deyimde anlatıcı, tema, zaman, olay gibi bir hikâyede bulunabilen pek çok yapı unsuru yer almaktadır. Bu açıdan deyimi, bir küçürek hikâye olarak nitelendirmek mümkündür.

9. Fare deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış.

“Sıçan deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış.” şeklinde de bilinen bu deyim, duruma göre farklı anlamlarda kullanılabilen çok anlamlı bir özelliğe sahiptir. Çotuksöken (1988, s. 152) deyim anımlarını şöyle sıralamaktadır: “1. Yapmakta olduğu işte başarılı olamazken, bir başka iş daha yüklenmiş. 2. Kendisi sığıntı durumunda, üstelik kalkmış yanına bir kişi daha almış.”

Deyim, iki fiil cümlesinin meydana getirdiği yapıcı bağımlı sıralı bir cümle niteliğindedir. Birinci cümledeki “fare” ve “delik” sözcükleri ilk bakışta oldukça sıradan görünmektedir. Ancak ikinci cümlede farenin kuyruğuna kabak bağlaması, ilginç bir manzaraya işaret etmektedir. Böylece zaten sıkıntıda olan “fare”, sırtına bir yük daha yüklemiş ve sıkıntısını artırmış olmaktadır. Deyimde, “fare”, başı dertte olan bir insanı temsil etmektedir. Bu durum, deyimi karakterin içine düştüğü zorluğu ifade eden mizahi bir anlatıya dönüştürmektedir.

10. Ne bilirim ne gördüm, deveyi yeden ölsün.

Eti, sütü, yünü vb. bakımdan değerli ve sıcak iklimlere dayanıklılığı yönünden elverişli bir hayvan olan “deve”, Türk kültüründe de önemli bir yer edinmiştir. İçinde devenin geçtiği çok sayıda deyim ve atasözünün varlığı bu durumun en somut göstergesidir.¹¹ Bu deyim karşılıklı konuşma biçiminde olan “– Deve gördün mü? – Yeden

¹¹ “Deve” ile ilgili deyim ve atasözleri için bk. Kesik, 2018, s. 825-840.

ölsün." kullanımı da vardır. Aksoy (1989, s. 642) deyim hakkında, "Şu iş üzerine bir şey biliyor musun, tanıklık eder misin diye sorsalar, tanıklık etmek şöyle dursun, böyle bir şeyin söz konusu olmasına karşı bulunduğumu söylerim." açıklamasını yapmaktadır.

Deyim; birinci cümlesi bağımlı bağlı, ikinci cümlesi basit yapılı, bağımsız sıralı cümle özelliği taşımaktadır. Deyimin anlamından cümlenin bir cevap olduğu anlaşılmaktadır. Soruyu yönelten kişi, değerli bir hayvan olan devesini kaybetmiştir ve karşılaştığı kişiye devesini görüp görmediğini sormaktadır. Cevap veren kişi ise deveyi görmediğini hatta "yeden ölsün" diyerek bu durumla hiç ilgisinin olmadığını kesin bir biçimde ifade etmektedir. Deyimde geçen "yetmek" fiili, "yedeğe almak" yani bağlayarak ardından çekip götürmek anlamına gelmektedir. Böylece "deveyi yeden ölsün" cümlesiyle "deveyi alıp götürən/çalan kişi ölsün" denilmek suretiyle bir çeşit yemin edilmektedir.

Sadece yedi sözcükle bir olayın hikâye edildiği bu deyim, Türkçenin ifade zenginliğini yansıtan güzel bir küçürek hikâye örneği sayılabilir.

Sonuç

Yüzyıllar boyunca süzülüp gelen deneyimleri ve kültürel değerleri yansıtan sözler, bir dilin zenginliğini de ifade etmektedir. Bu bağlamda, bir kültürün düşünce tarzını, mizah anlayışını ve derinliğini içeren deyimler, Türkçenin söz varlığı içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kimi deyimler ise küçük bir olayı hikâye eden bir özellik sergilemektedir. Bu türden deyimler, son yıllarda "küçürek hikâye" olarak adlandırılan ve tek cümleye kadar küçülebilen, oldukça kısa hikâyelerle benzerlik taşımaktadır.

Bu çalışmada, bir nevi küçürek hikâye özelliği gösteren, "yüklemler, cümle biçiminde kalıplaşmış" deyimlerden örnekler incelemiş ve bu deyimlerdeki hikâye unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre, incelenen deyimlerde tema, zaman, olay örgüsü gibi yapı unsurları; karşılıklı konuşma, iç konuşma, eksilteli, sezdirmeye dayalı, yoğun, özlü, sembolik ve mizahi anlatım gibi anlatım özellikleri; benzetme, karşıtlık, şaşırtma, konuşurma, abartma, uygunluk gibi söz sanatları; ölçü, uyak, ünlü ve ünsüz tekrarları gibi ahenk unsurları; ruh hâllerine kadar yansıtılan hikâye karakterleri gibi bir küçürek hikâyede bulunabilen pek çok ögeye rastlanmıştır. Böylece deyimlerin dilin anlatım gücünü en iyi yansıtan araçlardan biri olduğu bir kez daha ortaya konulmuştur.

Küçürek hikâye özelliği gösteren deyimlerin, en az iki cümleden oluştuğu ancak cümle sayısının "Çalı idi çırpı idi evim idi ya, ayı idi uyu idi erim (kocam) idi ya." deyimindeki gibi altı cümleye kadar çıkabildiği, cümlelerin isim cümlelerinden oluşabildiği gibi çoğunlukla fiil cümlelerinden oluştuğu, bir kısmının konuşma biçiminde kurgulandığı söylenebilir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Bahadınlı, Y. Z. (1967). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Hür Yayınevi.
- Bozkaplan, Ş. A. (2021). Türkçenin Kısa Hikâyesi. *Hamza Zülfikar Armağanı* (s. 139-146). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Buran, A. (2012). Bilim Alanlarında Terimlerin Önemi ve “Küçürek Öykü” Terimi. *Turkish Studies*, 7(4), 21-25.
- Canbaz Yumuşak, F. (2013). Kısa Kısa [Küçürek] Öykünün Tanımı, İmkânları ve Sorunları. *Erdem*, 65, 1-10.
- Çotuksöken, Y. (1988). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Edgü, F. (2011). *Leş-Toplu Öyküler*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1994). *Deyimler Sözlüğü: 1000 Temel Deyim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kaplan, M. (2010). Küçürek Hikâye ve Samim Kocagöz'ün “Emekli” Hikâyesinin Tahlili. *Journal of Qafqaz University*, 29(1), 21-24.
- Kavruk, H. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kesik, B. (2018). Atasözleri ve Deyimlerimizde Deve. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 4(3), 825-840.
- Korkmaz, R. ve Deveci, M. (2017). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köseman, Z. (2013). Ernest Hamingway'in “Satılık Bebek Patikleri: Hiç Giyilmemiş” Adlı Kısa Kısa Öyküsünde Çok Anlamlılık. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 1-10.
- Özgül, M. K. (2000). Hikâyenin Romanı. *Hece*, 46-47, 31-39.
- Özön, M. N. (1945). *Türkçe Tâbirler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük 1-2*, (haz. İsmail Parlatır - vd.). Ankara: TDK Yayınları.
- Yalçın Çelik, S. D. (2002). Türk Edebiyatında Kısa Hikâye Hakkında Yapılan Çalışmalar. *Türkbilig*, 3, 106-129.
- Yazıcı, H. (1998). Hikâye. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikaye#1>, [Erişim tarihi: 02.11.2023].
- Yüceol Özezen, M. (2001). Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz. *Türk Dili*, 600, 869-879.